

SAZ ÁSBAP JÁMÁÁTINDE OQÍW - TÁRBIYALÍQ JUMÍSLAR

Askarova Ziywar Kóshkinbaevna – docent

Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat instituti Nókis filiali

Askarova Jamila Niyetbaevna

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq instituti

Tayanish sózler: saz ásbap jámááti, háwesker jámáát, dóretiwshi iskerlik, muzıka, sázende, metodika, kórkem óner, kórkem bilimlendiriw, kórkem dóretiwshi.

Ключевые слова: музыкальный коллектив, любительский коллектив, творческая деятельность, музыка, музыкант, методика, искусство, художественное образование, художник.

Key words: musical ensemble, amateur ensemble, creative activity, music, musician, methodology, art, art education, artistic creator.

Dóretiwshilik iskerlik penen shuǵıllanıw insannıń ishki dúnyasına, psixikalıq hám ruwxıy álemine, etikalıq mádeniyatına unamlı tásir etedi. Dóretiwshilik iskerlik processinde onıń páziyletleri qalıplesedi hám kórinedi. Kórkem jámáátlerdiń ámeliy iskerligi sonı kórsetedi, sázendeniń muzikalıq shıǵarmanı atqarıwdaǵı qatnası, tayarlıqlarda úzliksiz qatnasıwı, koncertlerge shıǵıwı menen óz-ózinen etikalıq hám estetikalıq mádeniyat payda bolıp qalmaydı. Bul processte saz ásbap jámááti aǵzaları oqıw hám tárbiyalıq jumıslar dawamında sistemalı túrde ózleriniń kónlikpe hám qábiiletlerin rawajlanıwı, kórkem óner boyınsha bilimlerin keńeytiwi kerek.

Jámááttegi qatnasıwshılar qosıq aytıwdı, saz ásbapta atqarıwdı, oyınǵa túsiwdi úyrenedi, oqıw-tárbiyalıq isler shólkemlestirilmese, bul olardıń ádep-ıkramlılıǵına tásir etiwı múmkin. Bul jaǵday jámááttegi qatnasıwshılardıń ulıwma rawajlanıwı hám tárbiyasına, etikalıq mádeniyatı hám ózin tutıwına kereginshе itibar berilmegenin ańlatadı. Saz ásbap jámáátlerindegi tárbiyalıq isler tómendegi wazıypalardı óz ishine aladı: qatnasıwshılardıń sonıń menen birge, keń tıńlawshılar jámáátiniń kórkem estetikalıq hám etikalıq rawajlanıwına tásir ótkeriw, kórkem ónerdi qalıplestiriw, dóretiwshilik tárepten ósiriw. Sonı aytıw kerek, hár qaysı saz ásbap jámááti óz qatnasıwshılardıń tárbiyalaw menen birge, kórkem óner arqalı tıńlawshılardı da tárbiyalaydı. Belgili bir joqarı dárejege erisken saz ásbap jámááti keń tıńlawshılar auditoriyasınıń óz ishine aladı. Olarda belgili estetikalıq talǵam hám mádeniyatı qalıplestiredi. Saz ásbap jámááti sázendesin tárbiyalawdıń bir tárepi onıń sázende retinde talim alıwı bolsa, ekinshi tárepi shaxs retinde tárbiyalanıwı, ol jaǵdayda estetikalıq, etikalıq páziyletlerdiń qalıplesiwi bolıp esaplanadı.

Joqarıdaǵı eki táreptiń rawajlanıwı ushın muzikalıq bilimlendiriw hám tárbiyalıq islerdiń ayırıqsha metodikasın islep shıǵıw jáne bul arqalı

bul wazıypanı sistemalı túrde sheshiw múmkin. Bunday metodika professional muzıka talimi menen baylanıslı halda tolıq hám tereń oylanǵan halda islep shıǵıwı, bunda muzıka teoriyası, solfedjio sıyaqlı arnawlı pánler hám tárbiyalıq jumıslar joqarı maman, professional sázendelerdi tayarlawdıń zárúrli strukturalıq bólimleri bolıp esaplanadı. Háweskerlik jámáátlerinde bolsa jaǵday azmaz basqashalaw. Bul jámáát aǵzaları óz atı menen háwesker bolıp, olar muzıka menen materiallıq mıtájliklerin qandırıw, onnan zawıq alıw maqsetinde shuǵıllanadı. Sonnan kelip shıqqan halda oqıw-tárbiyalıq jumıslardı shólkemlestiriwde jámááttiń professional yamasa háwesker ekenligine de áhmiyet beriw kerek. Biraq, házirgi kúnge shekem buǵan baylanıslı metodologiya jetkilikli emes. Bunda uzaq jıllardan berli iskerlik kórsetip kiyatırǵan jámáátlerdiń bay tájiriybesi tiykarında, bul baǵdardaǵı ilimiy izertlewlerdiń nátiyjesin ulıwmalastırǵan halda oqıw-tárbiyalıq islerdiń tolıq hám keń qamılǵan metodologiyasınıń jaratıw múmkin. Buǵan baylanıslı tiyisli metodologiyaniń islep shıǵılmaǵanlıǵı, bul jóneliste oqıw ádebiyatlarınıń jetkilikli emesligi kóplegen saz ásbap jámáátlerinde oqıw-tárbiyalıq islerdiń kerekli dárejede alıp barılmaǵanlıǵına alıp keldi. Háweskerlik jámáátlerde oqıw-tárbiyalıq isler bir process bolsa-da, basshı óz iskerliginde bul eki tárepti parıqlawı zárúr. Háweskerlik jámáátlerinde oqıw-tárbiyalıq jumıslardı alıp barıw túrli forma hám usıllardan paydalanıwdı talap etedi. Oqıw tárbiyalıq jumıslardı shólkemlestiriwde shártli túrde eki tiykarǵı hám qosımsha sırtqı kórinislerge iye bolıw múmkin. Tiykarǵı sırtqı kórinislerge tómendegiler kiredi: muzıka tıńlaw, onı analiz etiw, gazeta hám jurnallardaǵı muzıkaǵa tiyisli maǵlıwmatlar menen tanısıw. Bunday jumıslar pútkil orkestr jámáátin qamtıp alıwı múmkin. Bul process tayarlıq waqtında hám onnan keyin de dawam etiwı múmkin. Tema hár qıylı bolıwı múmkin. Kompozitor yamasa kompozitordıń

dóretiwshilik iskerliginen tartıp, muzıka kórkem óneriniń ulıwma máseleleri, onıń sociallıq ómirge tásiri hám basqalar. Háweskerlik jámáátlerinde oqıw - tárbiyalıq jumıslardı shólkemlestiriwdiń qosımsha formalarına bolsa koncertlerge, muzikalıq spektakllerge mádeniyat hám kórkem-óner bilim jurtları muzıka fakultetlerine, muzikalıq filmlerdi tamasha etiwge jámáátlik tárizde keliw hám basqa sol sıyaqlı táreplerdi kirgiziw múmkin. Bul ilájlardı tayarlıqtan bos waqıtta ótkergen maqul. Jáamát aǵzaları tayarlıqtan bos waqıtta ǵárezsiz tárizde muzıka sawatlı adamlardı kóbeytiw, dirijyorlıq kórkem - óner salasınıń ulıwma máseleleri haqqında maǵlıwmat alıwı múmkin. Hár bir basshı tájiriybesinen kelip shıqqan halda óz metodınan paydalanadı. Sonıń menen bir qatarda jámáát aǵzalarınıń tayarlıqlarǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın rawajlandırıw, olardıń belsendiligin asırıw ushın oqıw-tárbiyalıq jumıslarda qollanılatusın metodlardı turaqlı túrde jańalap, bayıtıp barıw zárúr. Barlıq metodlardı tómendegishe klassifikaciyalaw múmkin:

1. Kórkem - dóretiwshi
2. Kórkem - bilimlendiriw
3. Óz - ózin tárbiyalaw metodları.

Shıǵarmalardı úyreniw hám atqarıwda tiykarınan kórkem atqarıwshı usıl qollanıladı. Olar járdeminde ritmikalıq atqarıw, ansambl bolıp atqarıw hám shıǵarmanı kórkem tárepten ańlatpalı atqarıw qábiletleri rawajlanadı. Kórkem bilimlendiriw usıllardan lekciyalarda, ushırasıwlar, koncertlerde paydalanıladı. Óz - ózin tárbiyalaw metodı jámáát aǵzaları muzikalıq shıǵarmanı ǵárezsiz úyrenip atırǵanda, kórkem kitaplardı oqıw waqtında, úy wazıypasın atqarıp atırǵan waqıtta qollanıladı. Solay etip, atqarıwshılar tayarlıq waqtında muzıka, kompozitor haqqındaǵı maǵlıwmatlardı alıwı, muzikalıq miynettiń audio jazıwın tıńlawı múmkin. Bunda kórkem - bilimlendiriw hám kórkem atqarıw usılları bir waqıtın ózinde qollanıladı. Háweskerlik jámáátinde tárbiyalıq islerdi eki jóneliste ámelge asırıw múmkin. Olardan biri jámáát aǵzalarında juwapkershilik sezimin qalıplestiriw, shınıǵıwlarǵa úzliksiz túrde qatnasıw zárúrligi, ózin tutıw mádeniyatı, etikalıq hám estetikalıq temalardaǵı sawbetler, lekciyalardı óz ishine aladı. Usı jumıslar turaqlı túrde ámelge asırıladı. Taǵı bir jónelis pedagogikalıq processtıń hasası esaplangan muzikalıq-bilimlendiriw jumıslar menen baylanıslı. Bunda tárbiyalıq isler oqıw jumısları menen birgelikte pútin bir pedagogikalıq processtı quraydı. Eki jónelis te bir-biri menen óz ara baylanıslı bolıp, olardıń maqseti muzikalıq

maǵlıwmatqa iye etikalıq jaqtan jetik sázendelerdi tayarlawdan ibarat. Hár bir basshı óz jámáát aǵzalarınıń jas quramı, tayarlıq dárejesi, kórkem oylawınıń rawajlanıw dárejesi, sázendelerdiń kórkem ónerge bolǵan qızıǵıwshılıǵın hám orkestr aldında turǵan wazıypalardı esapqa alǵan halda oqıw-tárbiyalıq islerdiń metodların tańlaydı. Mısalı, oqıw-tárbiyalıq islerdi shólkemlestiriwdiń birinshi basqıshında dirijyor háwesker orkestr sázendelerin tayarlıq waqtında qollap-quwatlawı jáne bul arqalı olardı az-azdan jámáátlik atqarıwshılıqqa qızıqtırıp barıwı kerek. Álbette, háwesker jámáát penen islew processinde bul jumı ańsat keshpeydi. Bara-bara jámáát aǵzalarınıń saz áspablar hám orkestr atqarıwshılıǵına bolǵan qızıǵıwshılıǵı artadı. Basshınıń wazıypası áne sol qızıǵıwshılıqtıń joǵalıp ketiwine jol qoymaw, bálki onı hár tárepleme rawajlandırıw hám bekkemlew bolıp tabıladı. Onıń ushın háwesker saz áspab jámááti basshısı birinshi sabaqlardan aq orkestr aǵzaların muzıkanıń tilsimli dúnyasına tartıwı hám olarda bul haqqında oyda sawlelendiriwde payda ettire alıwı kerek. Bul jaǵdayda basshı belgili bir muzikalıq shıǵarmanı tańlap, onı analiz etip beriwi, shıǵarma avtorınıń dóretiwshilik iskerligi, onıń bul shıǵarma arqalı neni ańlatpaqshı ekenligin táriyiplep beriwi kerek.

Keyingi basqıshlarda anıǵıraq, orkestr sázendeleriniń talǵamı hám muzıkanı qabıllaw qábiletleri jetkilikli rawajlangannan keyin oqıw-tárbiyalıq islerdiń basqa metodların qollaw múmkin. Bunda jámáát aǵzalarına muzıkanı tıńlawdan aldın belgili sorawlar qoyıladı. Muzıkanı tıńlagannan keyin orkestr aǵzalarınıń hár biri ǵárezsiz túrde bul sorawlarǵa juwap beredi. Olar tómendegishe kóriniste bolıwı múmkin:

-Sizińshe, usı muzikalıq shıǵarma neni ańlatadı?

-Bul muzıkanı tıńlaganda neni sezdińiz?

-Muzıka tıńlaw sizge ne berdi? Joqarıdaǵı sorawlarǵa juwap beriwi ushın tıńlawshı tıńlagan muzıkasına munásabetin tek ǵana anıq belgilep alıwı, bálki onı intellektual tárepten ańlatpalap alıwı zárúr. Oqıw-tárbiyalıq jumıstıń usı procesi ózinde bir-biri menen baylanıslı bolǵan eki tárepti sawlelendiredi:

1. Jáamát aǵzalarınıń muzikalıq shıǵarmanı tıńlawı hám analizi.
2. Olardıń muzikalıq-teoriyalıq bilimlerde iyelewi.

Muzıkanı tıńlaw hám analiz etiw háwesker jámáát aǵzalarınıń ulıwma dúnyaǵa kóz qarasin keńeytiw, muzikalıq esitiw qábileti, onı aql etiw hám bahalaw dárejesin asırıw, kórkem atqarıw sheberligin rawajlandırıwǵa xızmet etedi. Tıńlap analiz etiwde tek ǵana orkestr repertuarına

kirgizilgen shıǵarmalardı, bálki sázendelikke endi qádem qoyǵan jámáát aǵzaları ushın túsiniqli bolatuǵın basqa shıǵarmalardı tańlaw kerek. Bul táreplerdiń barlıǵı háwesker orkestr sázendesiniń hár qanday muzıkalıq shıǵarmanı tuwrı túsiniw hám bahalaw qábitin rawajlandıradı. Oqıw-tárbiyalıq jumıslar processindegi bunday wazıypalar jámáát aǵzalarınń estetikalıq talǵamı, oylawı, sezimi hám etikalıq mádeniyatın qalıplestiriwde nátiyjeli usıllardıń birine aylanıwı múmkin.

Sonı da atap ótiw kerek, saz ásbap komandasınıń iskerliginde oqıw-tárbiyalıq isler tuwrı hám úzliksiz alıp barılsa, ol jámááttegi sázendelerdiń etikalıq tárepten tárbiyasına unamlı tásir tiygizedi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Q.Qobilqoriev Oqıw qollanba.- Tashkent 2022-jıl.
2. Áspitov E. “Dirijorlıq” sabaqlıq.- Tashkent: “Ózbekstan filosofları milliy jámiyeti” baspası, 2008-jıl.
3. Áspitov Ó., Beknazarov X. “Áspabshunoslik” sabaqlıq.- Tashkent: “Turon -Íqbol” baspası, 2018-jıl.
4. Áspitov Ó. “Ásbapshunoslik” (Orta amawlı tálim mekemeleri ushın oqıw-qollanba) Tashkent: 2004-jıl.
5. Petrosyants A. “Instrumentovedenie” T.: 1990 -jıl.

REZYUME. Saz ásbap jámáátleriniń ayırıqshalıǵı, olarǵa basshılıq etiwdiń teoriyalıq tárepleri, saz ásbap jámáátleri menen islew metodikasınıń zárúrli tárepleri ashıp berilgen. Saz ásbap jámáátlerinde dóretiwshilik iskerliktiń insanniń ruwxıy álemine, etika estetikalıq mádeniyatına, ishki dúnyasına unamlı tásir etiw haqqında sóz etiledi. Saz ásbap hám háweskerlik jámáátlerinde oqıw-tárbiyalıq jumıslardı alıp barıw túrli forma hám usıllardan paydalanıwdı talap etiledi.

РЕЗЮМЕ. Раскрыты особенности инструментальных коллективов, теоретические аспекты руководства ими, а также необходимые аспекты методики работы с инструментальными коллективами. В музыкальных коллективах говорится о положительном влиянии творческой деятельности на духовный мир человека, его этическую, эстетическую культуру и внутренний мир. Проведение учебно-воспитательной работы в музыкальных и любительских коллективах требует использования различных форм и методов.

SUMMARY. The specifics of instrumental ensembles, the theoretical aspects of their management, and the necessary aspects of working with instrumental ensembles are revealed. In musical ensembles, the positive impact of creative activity on a person's inner world, ethical and aesthetic culture, and inner world is discussed. Conducting educational activities in musical instruments and amateur groups requires the use of various forms and methods.